

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ДОДАТКОВОЇ ТА АЛЬТЕРНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

THE FORMATION OF SOCIAL RELATIONSHIPS BASED ON AUGMENTATIVE AND ALTERNATIVE COMMUNICATION

У статті сконцентровано увагу на важливості інформаційного насичення щодо ефективності засобів альтернативної та додаткової комунікації як ключових аспектів соціалізації та підвищення рівня життя дітей, підлітків та дорослих з порушеннями мовленнєвого розвитку та комунікації. Навчання такої категорії людей альтернативним та додатковим засобом комунікації зможе підвищити їх самооцінку, повернути контроль над особистим життям, надати їм можливість стати повноцінними членами суспільства.

Означено, що соціальна взаємодія неможлива без спілкування як соціальної активності, використання системи альтернативної та додаткової комунікації має полегшити повсякденне життя, підвищити комунікативні можливості, а перспектива поділитися своїми ідеями, бажаннями, почуттями, мотивувати оточуючих себе почути та сприйняти породжує самоповагу та особисту значимість.

Доведено, що використання системи альтернативної та додаткової комунікації мають враховувати такі аспекти: система має підвищити рівень життя, дозволити будь-якій категорії людей (діти, підлітки, дорослі) самостійно ним керувати, відповідно вибір системи має здійснюватися індивідуально, а введення нової комунікації скеровуватися з іншими видами послуг: освіта, навчання, супровід.

Встановлено, що система альтернативної та додаткової комунікації має значну кількість наукових праць та нині постійно з'являються нові ідеї, нестандартні методи, новітні стратегії спрямовані на збільшення комунікативних можливостей для дітей та дорослих, зокрема з інформаційного насичення розуміння таких систем та методів їх застосування.

Означено, що альтернативна та додаткова комунікації враховують всі можливості та обмеження, пов'язані із загальним станом людини, дадуть змогу покроково набувати комунікативних навичок, поліпшують процес соціалізації, значно підвищують рівень життя.

Ключові слова: безбар'єрне спілкування, альтернативна та додаткова комунікація, невербальна комунікація, розвиток комуні-

кативних здібностей, порушення мовленнєвого розвитку, соціалізація.

This study investigated the importance of information on the effectiveness of augmentative and alternative communication as key aspects of socialization and raising living standards of children, adolescents and adults with speech and communication disorders. Training these persons to augmentative and alternative communication techniques would improve their self-esteem, regain control over their lives, and enable them to become useful members of society.

The authors noted that social relationships were not possible without communication as a social activity. The use of augmentative and alternative communication should make daily life easier, increase communication opportunities, and the prospect of sharing own ideas, desires, feelings, motivating others to hear and perceive themselves should generate self-esteem and personal significance.

The authors proved that the use of augmentative and alternative communication system should consider the following aspects: the system should improve living standards, allow all age groups of people (children, adolescents, adults) to manage them independently, the system should be chosen individually and the implementation of new communication should be directed with other types of services: education, training, support.

The authors found that augmentative and alternative communication system was represented in a significant number of scientific papers and new ideas, non-standard methods, new strategies aimed at increasing communication opportunities for children, adolescents, and adults continually have been appearing, in particular, on information for better understanding of such systems and their application.

The authors noted that augmentative and alternative communication considered all the possibilities and limitations associated with the general human condition, would allow step-by-step acquisition of communication skills, improve the socialization, and significantly raise living standards.

Key words: barrier-free communication, augmentative and alternative communication, non-verbal communication, development of communicative abilities, speech development disorders, socialization.

УДК 37.014.42:[316.774:376]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/2.9>

Цимбал-Слатвінська С.В.,

докт. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Бабій І.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Основу соціальної взаємодії складає ефективність побудови комунікативного середовища, адже все, що нас оточує – це постійний потік інформації, яка створює простір для особистісного розвитку, самовизначення, самореалізації та соціалізації.

Усі ми в повсякденних рутинних використовуємо невербальну комунікацію: посмішка, міміка, жести – це стало частиною звичного комунікативного середовища, використовуючи в розмові

жести, міміку, часто не задумуємося, що нас неправильно трактуватимуть, ми підсилюємо смислове наповнення мови, додаємо нового змістового наповнення. За статистикою Національного інституту порушень слуху та комунікації Національного інституту здоров'я США [4], кожна дванадцята дитина та кожна десята доросла особа має порушення мовлення. Стівен фон Течнер та Харольд Мартисен у вступі до книги «Введение в альтернативную и дополнительную коммуникацию: жесты и графические символы для людей с

двигательними и интеллектуальными нарушениями, а также с расстройствами аутического спектра» вказують, що група людей з порушеннями розвитку, які потребують невербальної комунікації, складає від 0,4% до 1,2% населення. Відповідно, зростає й науковий інтерес пошукувачів новітніх методів комунікації до практичного використання систем альтернативної та додаткової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значною частиною цілісної програми соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами є забезпечення активного комунікативного середовища, адже спілкування, можливість взаємодіяти є ключовим фактором у забезпеченні ефективності розвиваючих програм, засобом до усвідомлення важливості соціальної взаємодії (Т. Єжова, А. Шевцов, Н. Мірошниченко); Т. Куценко та Н. Компанець досліджували проблеми використання альтернативних способів комунікації для розвитку навичок соціальної взаємодії у дітей із розладами аутичного спектра [7]; на важливість розширення інформаційної доступності щодо альтернативної та додаткової комунікації та те, яке значення вона має для дитини та її оточення, вказують О. Казачінер, І. Гордієко, О. Цись [5]; Стівен фон Течнер, Харальд Мартисен зауважують, що галузь альтернативної та додаткової комунікації ще доволі молода, незважаючи на значну кількість праць, постійно з'являються нові ідеї, нестандартні методики, новітні стратегії спрямовані на збільшення комунікативних можливостей для дітей та дорослих [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно, наукові пошуки у вдосконаленні практичного використання альтернативної та додаткової комунікації дадуть змогу значно підвищити якість життя для дітей та дорослих із порушенням мовлення, забезпечуючи ініціативність та їх соціальну участь. Нині існує значна кількість публікацій щодо питань навчання, впровадження та використання альтернативної та додаткової комунікацій, водночас донині не піднімалася проблема інформаційної доступності щодо шляхів організації нової комунікації (створення альтернативного середовища спілкування) для осіб із мовленнєвими порушеннями та їхніх сімей.

Мета статті – вказати на особливості практичного використання альтернативної та додаткової комунікації для різних груп користувачів, які мають мовленнєві порушення, наситити інформаційний простір щодо різних систем та стратегій альтернативної та додаткової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Соціальна взаємодія неможлива без спілкування як соціальної активності [2], відповідно, практичний аспект використання засобів додаткової та альтернативної комунікації є нині актуальним. До вибору системи альтернативної та додаткової комунікації

необхідно застосовувати такі складові: система має підвищити рівень життя, дозволити будь-якій категорії людей (діти, підлітки, дорослі) самостійно ним керувати, відповідно, вибір системи має здійснюватися індивідуально, а введення нової комунікації скеровуватися з іншими видами послуг: освіта, навчання, супровід [8].

Кеті Бінгер (доктор наук, логопед) стверджує, що альтернативна та додаткова комунікація ніколи не перешкоджає розвитку мовлення, клінічні дослідження це доводять у повному обсязі, ефективною є комунікація, де задум та зміст, який передається від однієї особи іншій є зрозумілим, водночас форма передачі має незначне значення, у порівнянні з успішним розумінням мовлення. На її переконання, найпростіше розуміння додаткової комунікації в тому, що за її допомогою ми доповнюємо поточний рівень комунікації, показуємо свої емоції: щастя, приязнь, смуток, тривогу, незадоволеність, своєрідно доповнюючи можливості дітей, розвиваючи мовлення, адже для більшої частини дітей такий підхід є пріоритетним [6]. На думку науковиці-практика, альтернативна комунікація – це заміна, такий вид використовується в екстремальних, рідкісних випадках (людина перенесла інсульт, для спілкування може використовувати лише рух очима, інші види комунікації їй недоступні) [6].

Стівен фон Течнер та Харальд Мартисен виокремлюють три функціональні групи людей, які потребують використання альтернативної та додаткової комунікації, такі групи об'єднує недостатнє володіння мовою, потреба у використанні альтернативних або додаткових засобів комунікації, що замінює або доповнює мовлення. Спілкування та соціальна взаємодія визначається рівнем розуміння мови та руховими навичками, а розподіл груп проводиться на основі функціональності мовлення: як засіб вираження; додаткове чи альтернативне мовлення. Характеристика функціональних груп визначається такими факторами: діти, які з певних причин не розпочали вчасно говорити, або ж втратили можливість мовлення внаслідок травми або захворювання.

Стівен фон Течнер та Харальд Мартисен вказують на основну причину розподілу функціональних груп: діти, підлітки та дорослі, що потребують альтернативної та додаткової комунікації можуть рухатися у мовленнєвому розвитку кожен своїм шляхом, відповідно відбір таких засобів має бути індивідуальним, залежно від кожної конкретної життєвої ситуації.

Альтернативна та додаткова комунікації враховують всі можливості та обмеження, пов'язані із загальним станом людини, дадуть змогу покроково набувати комунікативних навичок, поліпшують процес соціалізації, значно підвищують рівень життя [2]. Яцек-Ярослав Блешинські, характеризуючи

Функціональні групи людей, які потребують альтернативної та додаткової комунікації

Група експресивного мовлення	Група додаткового мовлення		Група альтернативного мовлення
	Розвиваюча група	Ситуаційна група	
<p>Характеризується великою різницею між рівнем розуміння мовлення інших людей та здібністю користуватися мовленням</p> <ul style="list-style-type: none"> діти з церебральним паралічем діти з інтелектуальними та мовленнєвими порушеннями діти з синдромом Дауна <p>Ціль комунікативної програми: забезпечення такою формою комунікації, що стане засобом вираження та засобом комунікації, супроводжуваним будь-яку життєву ситуацію.</p> <ul style="list-style-type: none"> PCS, PIC, Блис-символи 	<p>Альтернативна та додаткова комунікація – стимулює розвиток мовлення. Група має спільні ознаки з групою альтернативної мови (не потребують постійного використання альтернативної комунікації: підтримка та використання усного мовлення)</p> <ul style="list-style-type: none"> діти з інтелектуальними порушеннями діти з дисфазією розвитку <p>Ціль комунікативної програми: встановлення взаємозалежного зв'язку між мовленням та альтернативними формами комунікації; розв'язання соціальних проблем, спровокованих недостатнім розвитком мовлення</p>	<p>Характеризується тим, що діти, підлітки та дорослі володіють мовленням, але їх важко зрозуміти (схожа до групи експресивного мовлення). Альтернативна комунікація не складає основу для спілкування</p> <p>Ціль комунікативної програми: допомогти зрозуміти на якому етапі спілкування необхідно доповнювати мовлення засобами альтернативної та додаткової комунікації.</p> <ul style="list-style-type: none"> Жести, графічні символи, картинки, слова та букви 	<p>Альтернативна форма комунікації єдина можлива у спілкуванні. Характеризується тим, що мовлення практично, або ж зовсім не використовується у якості комунікації.</p> <ul style="list-style-type: none"> люди з аутизмом люди зі слуховою агнозією важкі порушення <p>Ціль комунікативної програми: створення ситуацій в яких дитина зможе розуміти та використовувати альтернативну форму спілкування. Створення такого комунікативного середовища, де альтернативна форма стане функціональною.</p>

Джерело: сформовано авторами за матеріалами [8]

системи альтернативної та додаткової комунікації, вказує, що такі системи спираються на мову, наслідують її та сприяють підтримці когнітивного та соціального розвитку, являючи собою комплекси визначень предметів або комбінації літер рідної мови (Таблиця 2).

Яцек-Ярослав Блешинські зазначає на важливості використання комбінованих методів (одночасного використання системи дотиків, технічних засобів, зображень та жестів) [2].

Основним завданням адаптації альтернативної та додаткової комунікації є розвиток комунікативних здібностей за допомогою формування системи відбору символів та жестів, враховуючи наявність або відсутність комунікативних навичок. Стівен фон Течнер та Харальд Мартисен основним критерієм у відборі перших жестів та символів визначають інтереси та потреби людини, однак великого значення набуває мотивація, увага та розуміння користі від використання такого процесу спілкування, адже інколи користь для оточуючих, а не для самої людини з особливими потребами, займає перше місце у виборі системи первинних символів та жестів [8, 206].

О. Бодяк та Ю. Косенко для розвитку комунікативної діяльності рекомендують дотримуватися певних умов:

– створювати ситуації комунікативної успішності;

- стимулювати комунікативну діяльність;
- використовувати проблемні ситуації;
- працювати над усуненням комунікативних труднощів;
- орієнтуватися на покеровість комунікаційного успіху;
- враховувати індивідуальні особливості комунікативного розвитку;
- мотивувати до комунікативної активності;
- безбар'єрність взаємодії між логопедом та вихованцем [3, с. 267].

Діти, підлітки та дорослі, які опановують систему альтернативної комунікації, більше часу проводять не в освітніх ситуаціях, а в буденних «рутинах», тому навчання альтернативним комунікаціям буде мати користь, якщо навички спілкування напрацьовуватимуться на основі звичного реалістичного природнього середовища [8, с. 342].

Відповідно, застосування альтернативної та додаткової комунікації у природньому середовищі вимагає дотримання основних принципів роботи (табл. 3).

Висновки. Безперечно, можливість спілкування підвищує рівень життя; мотив, розуміння, обмін інформацією розширює освітні можливості. Цілі та методи навчання додаткової та альтернативної комунікації мають враховувати індивідуальні особливості розвитку кожного, хто їх потребує, з основою на практичну функціональність використання.

Таблиця 2

Можливості альтернативної та додаткової комунікації за Яцек-Ярославом Блешинські

Сенсорні канали сприйняття та обробки інформації	Використання технічних засобів
<ul style="list-style-type: none"> • використання зображень, картинок, фотографій, графічних систем піктограм, жестів Макатон (якщо пацієнт не має порушень зору) • звукові повідомлення (якщо пацієнт може тільки чути) • розпізнання вібрацій, текстури поверхні, температури (люди, які сприймають світ на дотик) 	<ul style="list-style-type: none"> • зчитування руху окремих частин тіла • розпізнавати хвилі мозку

Джерело: сформовано авторами за матеріалами [2]

Таблиця 3

Основні принципи роботи з використанням додаткової та альтернативної систем комунікації

Від реального до абстрактного	Суміщення різних систем комунікації	Підтримка мотивації	Функціональне використання
Орієнтація та реальний розвиток дитини, а не на її біологічний вік (покроковість: фотографії – площинне зображення – символи – піктограми – схеми)	Використання жестів, графічних символів, предметних символів сприятиме кращому засвоєнню як вербальної, так і невербальної комунікації	Максимальна підтримка мотивів зацікавленості дитини; підвищення рівня життя	Основа: повсякденне життя, реальне оточення (врахування індивідуальних можливостей дитини)

Джерело: сформовано авторами за матеріалами [1]

Для забезпечення безбар'єрного комунікативного середовища, що підтримувало б розвиток особистості, її незалежність, необхідно насичувати інформаційний простір щодо можливостей альтернативної та додаткової комунікації, адже процес засвоєння такого засобу спілкування потребує багато часу і підтримка та розуміння рідних та близьких, оточуючого середовища є вкрай важливою. Безбар'єрне спілкування для кожного з нас – це своєрідний статус, путівка в розширення індивідуальних можливостей, ключовий аспект у соціалізації та визначеності якості рівня життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабич Н.М. Допоміжна комунікація як один із засобів формування комунікативних навичок у дітей з порушенням зору та інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2014. Вип. 4. С. 6–14.
2. Блешинські Я.-Я. Невербальна комунікація як інтегральний допоміжний елемент хоспісної опіки. *Паліативно-хоспісна опіка: позамедичні багатовимірні аспекти*. 2018. С. 342–353. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/1683?locale-attribute=en> (дата звернення: 29.12.2021).
3. Боряк О., Косенко Ю. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей

із комплексними порушеннями. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 35. Т. 1. 2021. С. 264–270.

4. Єжова Т.Є. Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2011. № 8. С. 73-80.

5. Казачінер О.С., Гордієнко І.В., Цись О.В. Стан проблеми використання альтернативної та допоміжної комунікації дітьми з порушенням мовленнєвого розвитку в Україні. *Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка*. Вип. 22. Т. 1. 2020. С. 60–63.

6. Кеті Бінгер. Технології для розвитку комунікації у дітей з порушеннями. URL: <https://nakedheart.online/articles/keti-binger-tehnologii-dlya-razvitiya-kommunikatsii-u-detei-s-narusheniyami> (дата звернення: 26.12.2021).

7. Куценко Т.О. Використання допоміжної альтернативної комунікації при навчанні дітей з розладами аутичного спектра. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип. 4(2). С. 209–218.

8. Стивен фон Течнер, Харальд Мартинсен. Введение в альтернативную и дополнительную коммуникацию: жесты и графические символы для людей с двигательными и интеллектуальными нарушениями, а также с расстройствами аутического спектра. Изд. 3-е. Москва : Теревинф, 2021. 432 с.